

Եթէ այս վերջին ու նուազագոյն պահանջ անկեղծութիւնն էլ պակասում է, ապա խոստովանենք, որ բարոյական կազմալուծումն է բուն գրել մէջներս ու ի գուր ենք վերահաս անխուսափելի վտանգի առաջ հոգեարքի կանչուածները բարձրացնում: Եթէ օտարին շլացնելու համար է, նա մեզնից գործ կպահանջէ ու մեր խօսքին չի հաւատայ, եթէ մեզ համար է. աւելորդ ինքնախաբէութիւն է:

Տարին բոլորում է, իսկ մեր հասարակական ցաւերը բազմապատկւում են ու խորանում մինչդեռ ճրջան շատ են թղթի սրտացաւ գործիչները, գրչի գաղափարախօսները, հրապարակի վրայ օձիք պատուող հայրենասէրները:

Աղէտը խօսքով չի բուժւում, աղէտը այժմ և եթ յանցաւորը գտնելու միջոցով չի դարմանւում: Աղէտը գործող է պահանջում, անդադրում, անվերջ աշխատող. մինչև ճգնաժամն անցնի, մինչև փորձութիւնը վերջանայ:

Չկրկնենք մեր անցեալ սխալը, չընդարձակենք մեր աղէտը մեր անժամանակ հաշուէյարդարով, մեր անտեղի քննադատութիւններով:

Աշխատենք անվերջ, անկեղծ ու հաւատացէ՛ք որ մեր աղէտը կվերջանայ և յանցանքը կմեղմանայ:

Թողնենք խօսքի, անպէտք խօսքի տարին ու աշխատանքի տարին թևակոխենք:

Գիւս արեղայ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ.

«Հովիտ» շաբաթաթերթը իր № 40 եւ 41-ում իմ «Անձանօթութեան հետեւանքը» յօդուածից ուշադրութեան է արժանացրել «Անձանօթութեան հետեւանք չէ՛» խմբագրականով ու առաջարկել է «Բարի խրատներ» չը կարդալ, որովհետեւ «մի արեղայ» եմ. հաւանօրէն «Բարի խրատ» վարդապետի աստիճան ունեցողին է վերապահուած...

Բայց ոչ միայն «Բարի խրատ» տալու իրաւունքից է զրկում, այլ որ զխաւորն է իմ՝ զրածը ծայրէ ի ծայր սխալուած, որովհետեւ մեր կործանման պատճառը ոչ թէ «անծանօթութեան հետեւանք է» այլ «այլասեռման»։ Բայց որքան հեշտութեամբ արեղայիս անգամ «բարի խրատ» տալու այնքան հանրամատչելի իրաւունքից է զրկում յօղուածագիրը, նոյնքան յաւակնութեամբ իրեն գիտական հիմքերով հասարակական երեւոյթները քացատրելու կարողութիւններն է վերագրում։

Եթէ մի քիչ զբաղուէր յօղուածագիրը իր զրածով կտեսնէր, որ այլասեռումը անծանօթութեան մի մասն է. ուրիշ խօսքով նա երեւոյթի մի պատճառը ուշադրութեան է առնում, իսկ այդ եւ դրա նման այլ պատճառներ ընդգրկող համայնապարփակ պատճառը ժխտում է։

Արեղան յանդգնում է ասելու, որ հասարակագիտական տեսակէտից յօղուածագիրն ինքն իրեն հերքում է եւ ի դժբախտութիւն իւր, արեղայի ասածը հաստատում։ Այստեղ արդէն բարի խրատ տալու՝ արեղայի ու վարդապետի կրօնական աստիճանաւորութեան հետ կապուած իրաւունքի հարցն է, այլ սոսկ գիտական, որին ի դժբախտութիւն զրոհի ամեն աստիճանի տէր մօտենալ կարող է։

Ճեմարան աւարտելը «հայի անցեալին, պատմական հիմնարկութիւններին, մեր եկեղեցուն» ծանօթ լինելու ապացոյց համարելը զրոհի իրեն հայ կեանքին անծանօթ լինելն է ցոյց տալիս։ Հայ կեանքը շատ է հարուստ ու քաղմազան, որ կարելի լինի ոչ միայն ճեմարան, այլ եւ համալսարանի հայագիտական մասն աւարտելուց, անգամ տարիներ զբաղուելուց յետոյ ծանօթ լինել։

Արեղան ոչ իբրեւ բարի խրատ, այլ գիտական տեսակէտից է ասում, միայն իբրեւ մի վերջին օրինակ, որ հայ ճարտարապետութիւնը, մանրանկարչութիւնը, երաժշտութիւնը վերջին տասնամեակում է իր իւրայատուկ արժէքով երեւան գալիս եւ դեռ ի՛նչքան, ի՛նչքան մասեր մնում են փոշու, աւերի տակ ծածկուած, ու ինձ էլ, գիտնականին էլ, քանասէրին էլ անծանօթ։

Յօդուածագիրը շատ խեղճ է համարում հայ եկեղեցուն, երբ «Հին Աստուածները» եկեղու հիմքին խիստ քար է համարում: Ներուի ինձ ասել, որ այդ արտայայտութիւնից մի տեսակ կաթոլիկ եկեղեցու Index-ի հոտ է փչում: Գրական այդ շնորհալի գեղարուեստական երկը այդպիսի քննադատութեան ենթարկելու դէպքում անգամ, որին միանգամայն դէմ եմ: զրոյը մոռացել է լուրջ մօտենալուց: այլապէս նա կ'իշէր Վանահօր իդէալիստ տիպը, որը իւր հոգու թափով ու գործով մնացեալ վանականներին գերակշռում է եւ սրը հայ եկեղեցու, վանքի կրօնաւոր է:

Որ հայ եկեղեցում եղել են կան ու կլինեն հայ կեանքին անձանօթ հոգեւորականներ, անգամ պանակէ կրելու իրաւունքով օժտուած, այդ հայ եկեղեցու պատմութիւնն է արժանազան փաստերով: Թող յիշէ հէնց մեր ԺԹ-ը դարու առաջին շրջանի եկեղեցականութեան: Հեմ կասկածում, որ զրոյը ինքն էլ գիտէ յականէ յանուանէ մեր եկեղեցուն անձանօթ հոգեւորականների: Թող Տփլիսում լաւ դիտէ... Եւ ո՞ր երկրի եկեղեցականների ու աշխարհականների մէջ չկան անձանօթներ իրենց ազգային ու եկեղեցական պատմութեան:

Թող լաւ կարդայ հէնց նոյեմբեր ամսի Տփլիսի օրաթերթերը եւ յօդուածագիրը կտեսնէ, որ այստեղ էլ մեր կեանքի անձանօթութեան մասին են խօսում անգամ տարիներ հայ գիրք ու յօդուած գրողները:

Կրկնում եմ թերթի բերած փաստերը կամ այն է, որ հասարակական երեւոյթի քաջատրութեան փաստեր չեն կամ հէնց մեր կեանքին անձանօթ լինելն են սպառնացուած:

Յիրաւի եթէ մեր կեանքը ճեմարան աւարտելով, մի դրամա գրելով, մի ժողովում ի գուր յոխորտանքներ անելով սահմանափակուէր, գուցէ եւ սխալուած լինէի իմ յօդուածով:

Բայց հայ կեանքը շատ է խոր ու շատ մեծ անցեալ ունեցող, որ կարելի լինի այդքան հեշտութեամբ ծանօթանալ:

Յօդուածագիրը լաւ կանէ նախ ինքը հայ կեանքի հետ ծանօթանայ, որ շարասափի թէ մի դրամայից, մի երկու

ծնմարանականների ու եկեղեցականների սխալներից հայ եկեղեցին քարուքանդ կլինի, նոր ապա հայ կեանքի «կործանման» մասին խօսի։

Որքան եւ մամուլը պահանջկոտ չէ գրողների նկատմամբ, քայց գրողն իր պատուի համար թոյլ չպիտի տայ հասարակական երեւոյթի պատճառները քննելիս անձնական տպաւորութիւնները պտտմառ համարելու։

Հայ կեանքի կործանման պատճառներից մէկն էլ արդեօք գիտական այդ պահանջին անձանօթ լինելը չէ՞. Արժէլաւ մտածել նաեւ այս մասին։

Հասարակական խնդրի քննութիւնը անձնական հաշիւ մաքրելու, այսպէս ասած «սիրտը հովացնելու» օրուայ էժան ծափի հերոս դառնալու անպտուղ աշխատանքում՝ վարժուած «Հորիզոն»-ի № 265-ի մամուլ կազմողը «Արարատ»-ի № 9—10-ի «Սրտացաւ աջակցութեան կարիքը» յօդուածի վրայ մարզանք է կատարել ու անշուշտ առնուազն ինքն ու խրմբազրութիւնը գոհ են մնացել։

Երբ խնդիրը էջմիածնին է վերաբերում եւ քառարանից քառեր ընտրելու եւ իրար կողքի շարայարելու կատարեալ ազատութիւն է տիրում՝ մամուլի որոշ տեսակի աշխատատեղերի համար։ Արդեօք այդ ազատութիւնը էլ չեմ ասում՝ էջմիածնի, այլ հէնց իրենց այդ աննախանձելի ազատութիւնից օգտուողների համար օգտակար է, թէ ոչ։

Երբ ազատութիւն կայ գրելու, անհասկանալի չեմ համարում, որ մեզանում՝ այդ ազատութիւնը ամենից առաջ ի չարը գործադրուի։ Այդպէս է եղել աշխարհի կարգը այն հասարակութիւնների համար որոնք դեռ ազատութիւնը չգիտակցած ազատ են զգացել։

Այս ասում է «Երբ ընծայ խմբագիրը» որպիսի տիտղոսը «Հորիզոն»-ի յօդուածագրին դուր չի եկել. որովհետեւ նա ճշմարտութիւն, խելօք խօսք սովոր է լսել հեղինակաւոր «անուն հանած» գրողից եւ ոչ «նոր ընծայ արեղայից»։

Երբ մի անգամ տիտղոսը հեղինակութեան երաշխիք չի տալիս, ընական է, որ եւ «կոկորդիլոսեան արցունքներ» եւ «աքսուրտ» եւ «ղերերի փոխումն» եւ այլն ածականներն իրենք իրենց առաջ զան այդ խմբագրի հասցէին: Եւ զուցէ դեռ զոհ պիտի մնալ, որ զրոգը խնայել է, նա իրաւունք ունէր ասելու աւելին եւ ո՞վ է բողոքողը. խնդիրը էջմիածնին է վերաբերում, ուրեմն մեղաւոր է նրա օգտին խօսողը. մանաւանդ երբ արեղայ է:

«Հայութեան մտաւոր կենդրոնում» Տփլիսում նստող զրոգը իրեն իրաւունքն է համարում յայտարարելու որ «խկ մեր ս. հայրերը չնչին, ամենասովորական քաներն անգամ «անիրագործելի» են համարում, որովհետեւ իրենց սահմանափակ շրջանից դուրս քան չեն տեսնում»:

Չասեմ, թէ հէնց այդ երկրի ու երկնքի խորքը քննելու մենաշնորհը իրեն վերագրելու «առաքինութիւնից» է, որ մեր կեանքի խոշոր հարցերն անգամ հեշտ լուծելու եւ վերջը «հորը մի քար գլորելու» դրութիւնն է ստեղծում: Չասեմ, որ էջմիածնի «սահմանափակ շրջան»-ում ապրողներից շատ շատերին «մտաւորականութեան կենդրոնում» անսահման հայեացքներ ունեցողները խորհրդի են նստել եւ խրատ ստանալով հեռացել: Հէնց այդ ան-սահման հայեացք ունենալու հետեւանք չէ՞ եւ այն հարցը, «թէ ի՞նչպէս է, որ հապա այդպիսիներից (ծխական դպրոցի ցենզ ունեցողներից) ոմանք այնուամենայնիւ գերադասում են էջմիածնական միաբանի «նիւթական սղութիւնը, զրկանքը» եւ ծխական դպրոցի ասպարէզը թողնելով կուսակրօնի սքեմն են հագնում, երբեմն մէկից աւելի անգամ»:

Անճաղկան կեանքի վերլուծութեան խնդիր հանելն ըստ ինքեան նեղ տեղն ընկած մարդու զէնք է եւ պիտի ասեմ, որ ի դժբախտութիւն զրոգի այս անգամ եթէ հրապարակ բերւէր հարցը յօգուտ իրեն չէր խօսի. թողնեմ այդ, քանի հասարաքական խնդիրը անճաղկանի հետ կապելու դժբախտ սովորութեամբ մարգրուած են նման զրոգները, եւ ընականաբար հէնց այդ յանցանքն է վերագրում Մայր Աթոռի հայրերին, որոնք «սիրում են իրենց անձը նոյնացնել հաս-

տատութեան հետ»։ Ծշմարիտ որ ում ինչ տեղը որ ցաւում է, նա նրա մասին էլ խօսում է։

Ինչո՞ւ հերոսների պաշտամունք յօդուածներով կաղողէ «Հորիզոն»-ի էջերը եւ կհաւատան մարդիկ ժողովրդի համար զգացմունք են ունեցել, իսկ Էջմիածնի միաքանութեան «նիւթական սղութեանը» համաձայնելու եւ նոյն ժողովրդին ծառայելու «չնչին» զգացմունքն ունենալու չեն հաւատայ «Աշխարհի փոխուելը, դարաւոր անսասան հացկացողութիւնների ու ինստիտուտների հիմնովին տատանւելը» տեսնողները եւ քմբոցողները։

Ոչ որ ոչինչ չունի ծեղ ամեն առաքինութիւն վերագրելուն համար. քայց ինչո՞ւ չենթադրել թէ ուրիշն էլ գոնէ «չնչին» պարտքի զգացում կարող է ունենալ եւ գործի կենալ իր ոյժերի չափ։

Այդքան առաքինութիւն ունեցող ու աշխարհի փոփոխութիւններն քմբոնողն ինչպէս է անգիտանում, որ երբ հնաո չկայ Էջմիածնի միաքանին 60 ուրբուց աւելի տալու, ապա «մասնագէտ գիւղատնտեսներ, բունկտի գործիչներ, տնտեսական կառավարիչներ» հրաւիրելու համար մի քանի անգամ 50 — 60 ուրբի ամսական պէտք կլինի. եւ այդ դեռ քիչ է. գիւղատնտեսը, բունկտի գործիչը գործ անելու համար էլ դրամագլուխ պիտի ունենայ։

Թէ՞ այս էլ սահմանափակ շրջանի նստողի խօսք լինելով սխալ է. արտուրդ է։ Այն ժամանակ թող ոռոս ու օտարազգի անտեսագէտներին կարդացէք, թէ ասագին կալուածների շահագործման համար դրամագլուխ պէտք է, թէ ոչ եւ արդեօք ո՞ր ձևի շահագործման պիտի հետեւէ որոշ դէպքում կապալի, ինքնուրոյն, կիսավի եւ այլն։ Սրանք հարցեր են, որ «սահմանափակ շրջանում» նստողները քննութեան են առնում, իսկ «Հորիզոն»-ի աշխարհի փոխուելը տեսնողը ուզում է եւ լուծում է։

Դրած հարցը շատ է ծանր, որ ուզենալով լուծուի, Կրկնում ենք, նայեցէք ուսումնասիրեցէք խնդիրը եւ մի քաւականանաք ուզենալով, երբ կունենաք փաստը դատապարտեցէք։

Դերի փոխելու մասին խօսք հանողը այժմ՝ առնուազն «Հորիզոն»-ի ամենագէտ զրոյը չպիտի հանէր, որովհետեւ այստեղ է, որ յիրաւի «դարաւոր անսասան հասկացողութիւններ» փոխուել են հէնց «հայ մտաւորականութեան կենդրոնում» եթէ մի քիչ իւր սահմանափակ զրասնեակից դուրս նայի զրոյը:

«Ազգային Բիւրօն» ու իր պատմութիւնը օրինակ: Յիշում եմ ու անցնում: Իւրեքացնելով եւ Հ. Առաքելեանի դատը ուր այնքան սրտառուչ տեսարաններ եղան ու առաքինութիւններ երեւան եկան. այդ էլ Էջմիածին էր. այդ էլ «ծխական դպրոցի ասպարէզը թողնող, կուսակրօնի սքեմ» հազնոդներ էին:

Սահմանափակ հասկացողութեան հետեւանք է հէնց այն, որ Էջմիածնում միայն միխրակոյտ են տեսնում, ու դրսում՝ բուրաստան. Սահմանափակութիւնը այն է, որ ասում են թէ այս մենք պակասութիւններ ունենք ու կուզենք միասին մեր ազգային պակասը լրացնել, թէ այն, որ չեն խոստովանում՝ իրենց պակասութիւնները եւ խոստովանողին էլ քարկոծում են: Պակասութիւնը կայ. աշխատաւոր է պէտք. մեզանում քացի այն որ քաջութիւն չեն ունենում՝ «ով ձեզնից արդար է, թող առաջին քարը նա ձգէ» իմաստուն խօսքն յիշելու, այլ եւ քաւականանում են միայն խրատներ տալով:

Շատ լսեցինք խրատ, գործ ցոյց տուէք, մեր ուզածը վերջինն է, առաջինը շատ լսեցինք ու սակայն գործ չտեսանք: Թողնենք անճնականը, հասարակականով զրադուենք, զանք քննութեան, նայենք ու տեսնենք, ով գործին անընդունակ է հեռանայ. կարողաւորը տեղը բռնի:

Չասե՛նք թէ խրատ կարդալը Իււլի շուտ ան-սահման հայեացքների տէր մտաւորականութեան կենդրոնում՝ նրատաճներից ոմանք խրատներ տալու եւ գործով երբեմն բուրովին հակառակ են անում, երբ «Հորիզոն»-ի նոյն համարում Էջմիածնի կաթողիկոսական դիւանի թղթերը բաղ-

նսում՝ վառելու զրոյցն են անում, երբ Ղարաբաղի եւ Ծրեւանի թեմական դպրոցների հոգաբարձական արխիւներից վերցրած վաւերագրերի կտորները Գիւտ ա. ք-ի մօտ են գտնւում...

Չասնէք թէ «Чья бы корова не мычала, твоя бы молчала».

Իսկ եթէ էջմիածնի մի միաբան անէր այդ պատմական սխրագործութիւնը. ինչ կասէր «Հորիզոն»-ը, սակայն. ասողը քախտաւոր է, որ վեղար չունի, հետեւապէս վաւերագիր վերցնելու կտրտելու իրաւունք ունենալուց զատ, ուրիշին էլ դատապարտել կարելի է...

Ով արդեօք դեր փոխելու մասին պիտի խօսէ «Հորիզոն»-ի զրոյդը, որ հայ պատմաբանի արարքը յամենայն դէպս ուշադրութեան չառաւ.

Ո՞րտեղ է մոխրակոյտը փնտրեցէք լաւ. գուցէ այդ «մտաւորականութեան կենդրոնում» էլ գտնէք:

Գ. աբ.

